

Тищенко В.В.,

к.е.н., доцент кафедри фінансів і банківської справи,  
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

## СИСТЕМА ГАРАНТУВАННЯ ВКЛАДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ ЯК ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

**Анотація.** У статті визначено підходи до формування ефективної системи страхування та гарантування вкладів фізичних осіб в Україні. Досліджено вплив Фонду гарантування вкладів фізичних осіб на економічну безпеку банківської діяльності в Україні. Розглянуто національну систему страхування банківських вкладів в умовах євроінтеграції. Проаналізовано особливості, проблеми й перспективи розвитку Фонду гарантування вкладів фізичних осіб в Україні.

**Ключові слова:** вклад, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, страхування, економічна безпека, банківська установа, скоринг.

**Постановка проблеми.** На сучасному етапі розвитку банківської системи в Україні спостерігається різке збільшення навантаження на систему гарантування вкладів, у зв'язку з чим ця система стикнулася із найбільшими викликами й потребує певних змін. Фінансова криза виявила слабкі сторони та потребу в трансформації цієї системи. Зокрема, слід наблизити систему до європейських стандартів, розширити перелік категорій застрахованих вкладників, збільшити гарантовану суму, диференціювати внески учасників Фонду гарантування вкладів відповідно до ризиків їхньої діяльності, забезпечити цьому Фонду здатність повертати від реалізації активів збанкрутілих банків більше коштів, ніж зараз. Для цього потрібні не лише узгоджена робота Фонду гарантування вкладів фізичних осіб та інших регуляторів фінансового сектору, але й реформа судової та правоохоронної систем.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Система гарантування вкладів фізичних осіб в Україні досліджувалася такими вітчизняними та зарубіжними вченими, як, зокрема, М. Адамчук, С. Безвух, Я. Берназюк, П. Вікман, С. Волосович, Дж. Гарсія, Б. Герасімов, В. Глуговська, В. Глушенко, М. Євстратенко, О. Іщенко, О. Зайчук, Д. Колчанов, І. Михайловська, А. Нечай, В. Огієнко, О. Орлюк, О. Синкова, І. Скоморович, Т. Сможенко, М. Тейлор, В. Тринчук, І. Школьник, І. Штомпель, Д. Уолкер, А. Устїнович. Переважно публікації з цієї теми торкаються окремих питань гарантування вкладів.

**Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.** Віддаючи належне здобуткам дослідників, можна зауважити, що здебільшого увага науковців сконцентрована на дослідженні функцій і принципів системи гарантування вкладів, виділенні теоретико-методологічних аспектів функціонування систем страхування вкладів, вивченні зарубіжного досвіду щодо вдосконалення механізму відшкодування вкладів.

Сучасний стан економічного розвитку вимагає нових підходів до системи гарантування вкладів. На наш погляд, необхідно виділити та вирішити проблеми, пов'язані із впливом Фонду гарантування вкладів фізичних осіб на економічну безпеку банківської діяльності, що дасть змогу, з одного боку, удоскона-

лити захист вкладів фізичних осіб, а з іншого боку, виокремити взаємозв'язок з економічною безпекою банківської діяльності.

У статті застосовано такі методи дослідження, як аналіз, синтез, історичний, наукової абстракції, дедукції та індукції.

**Мета статті** полягає у виявленні впливу Фонду гарантування вкладів фізичних осіб на економічну безпеку банківської діяльності в Україні, аналізі особливостей, проблем й перспектив розвитку цього Фонду.

**Вклад основного матеріалу дослідження.** Система гарантування вкладів – важливий чинник фінансової стабільності економіки держави. Така система захищає вкладників у разі виведення неплатоспроможних банків з ринку банківських послуг та запобігає паніці, що зазвичай призводить до масового відпливу фінансових ресурсів із банківської системи. Про значимість Фонду гарантування вкладів для економічної безпеки банківської діяльності можуть свідчити складові системи економічної безпеки для банків в Україні (див. табл. 1).

Таблиця 1  
Складові системи економічної безпеки  
для банків в Україні

Функція	Відповідальний орган
1. Пруденційне регулювання та банківський нагляд	НБУ, окремі аспекти – ФГВФО
2. Кредитор останньої інстанції	НБУ
3. Виведення неплатоспроможних банків з ринку	ФГВФО за рішенням НБУ
4. Страхування депозитів	ФГВФО

Джерело: складено за матеріалами НБУ [1]

Фонди гарантування вкладів існують практично в усіх розвинених державах та нових ринкових економіках (наприклад, такого фонду немає в Новій Зеландії, Грузії та Ізраїлі). Фонди гарантування об'єднані в Міжнародну асоціацію страховиків депозитів (IADI) [2], членом якої є і Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО).

Від початку фінансової кризи в Україні до ФГВФО було передано близько 85 неплатоспроможних банків. Фонд виплатив вкладникам цих банків понад 80 млрд. грн. Це непосильне навантаження на українську систему гарантування вкладів, тому ФГВФО вимушений був звертатися по допомогу до уряду та НБУ, позики яких майже повністю компенсували зазначену суму виплат. Сьогодні ФГВФО намагається відшкодувати витрати, зокрема, за рахунок продажу активів збанкрутілих банків.

Відповідно до нових вимог ФГВФО відшкодування коштів (в межах гарантованої суми у 200 000 грн.) розпочинається не

пізніше, ніж за 20 днів після оголошення банку неплатоспроможним. Таке нововведення разом з іншими, запровадженими протягом останніх років, дещо наблизило українську систему гарантування вкладів до світової практики. Фінансова криза в Україні значно підірвала довіру населення до банківських установ та створила певні загрози економічній безпеці банківської діяльності. За останній час спостерігалось скорочення кількості та суми вкладів фізичних осіб на фоні незначного зростання середньої суми вкладу, останнє пояснюється інтенсивним зняттям невеликих вкладів у кризу, тоді як зняття великих вкладів було ускладнено через обмеження НБУ (див. табл. 2).

Угода про асоціацію України з ЄС передбачає, що протягом чотирьох років потрібно узгодити національне законодавство з Директивою 2014/49/ЄС від 16 квітня 2014 року [4]. Основні її положення повинні стати орієнтиром для трансформації української системи гарантування вкладів в міжнародну систему.

Що стосується суми вкладу, яка гарантована державою, то в Україні вона становить менше 8 000 дол. США в еквіваленті і є однією з найнижчих в Європі. Згідно з Директивою 2014/49/ЄС страхування вкладів здійснюється з суми вкладу до 100 000 євро.

Гарантія держави охоплює 98,6% вкладів, що перевищує 90–95%, тобто рівень, рекомендований Радою з фінансової стабільності Великої двадцятки та IADI. Отже, гарантовану суму потрібно підвищувати. Проте таке підвищення повинно відбуватися за графіком, який враховуватиме темпи зростання розмірів депозитів та економічного відновлення. Гарантовані вклади становлять 54% від усіх вкладів в Україні, 83% – у Хорватії, 91% – у Румунії. Але відношення гарантованої суми до ВВП на особу в Україні перебуває на рівні європейських країн, тобто вона відповідає рівню доходів населення.

Міжнародна практика свідчить про те, що система гарантування вкладів повинна гарантувати повернення депозитів усім вкладникам, які не можуть адекватно оцінити ризики їх втрати. Водночас перелік категорій власників депозитів, яких охоплює гарантія, відрізняється. В Албанії, Білорусі, Молдові, Туреччині повернення вкладів гарантують тільки фізичним особам без урахування індивідуальних підприємців. В Австралії, Великій Британії, Норвегії, Франції система гарантування вкладів охоплює депозити фізичних та юридичних осіб, а також вклади громад або окремих фінансових установ (пенсійних чи страхових фондів). У ЄС сьогодні гарантують повернення депозитів фізичним особам і неприбутковим організаціям, а також юридичним особам (інколи – тільки МСП).

Гарантована сума однакова для всіх категорій застрахованих вкладників. Зазвичай за деякими винятками система гарантування вкладів не охоплює вклади фінансових установ та органів державної влади. В умовах України система гарантування вкладів повинна насамперед охопити депозити неприбуткових

організацій та малих підприємств. Тому рішення про поширення гарантії на вклади фізичних осіб-підприємців із початку 2017 року абсолютно виправдане, однак необхідно розглядати аналогічні зміни і стосовно інших категорій юридичних осіб.

Гарантування вкладів в іноземній валюті та нарахованих відсотків практикують у світі. Окрім членів ЄС, депозити в іноземній валюті гарантують ще принаймні понад два десятки держав. Така практика відповідає рекомендаціям IADI. Водночас гарантована сума однакова для депозитів і в національній валюті, і в іноземній – в еквіваленті. Виплати здійснюють у національній валюті для того, щоб система гарантування вкладів не мала валютних ризиків. За цими параметрами українська система гарантування вкладів відповідає світовим практикам. Щоправда, в Україні внески до ФГВФО за валютними депозитами в пропорції до суми депозитів вищі, ніж за гривневими, але в наших умовах це потрібно для того, щоб зменшити рівень доларизації вкладів. Більшість систем гарантування вкладів страхує як суму вкладу, так і відсотки, нараховані на момент визнання банку неплатоспроможним. Так працюють у країнах ЄС та ще в багатьох інших країнах світу. Також в окремих випадках (наприклад, в Аргентині) обмежують максимальний обсяг нарахованих відсотків, охоплених системою гарантування вкладів.

Норми ЄС вимагають від банків не тільки довести до відома вкладника інформацію про систему гарантування вкладів, але й отримати від нього письмове підтвердження, що він її отримав та зрозумів. Запровадження подібних норм може бути корисним і в Україні.

У світовій практиці існують кілька джерел наповнення Фонду гарантування вкладів (див. рис. 1).

Цільовий розмір Фонду гарантування вкладів в Україні відповідає регіональним стандартам. Він становить 2,5% від обсягу застрахованих вкладів. Такий самий відсоток спостерігається у Хорватії, Литві, Естонії. У світі цільовий розмір Фонду гарантування становить від 0,25% застрахованих депозитів у Гонконзі до 10% від банківських вкладів у Росії. У Єврозоні новостворений Фонд страхування вкладів акумулює 0,8% застрахованих депозитів, ще 1,0% надходить до Єдиного фонду врегулювання ЄС, призначеного, зокрема, для забезпечення вкладникам належних гарантій. Фонди наповнюються як заздалегідь, до кризи, за принципом *ex ante*, так і після банкрутства когось з учасників, за принципом *ex post*, коли кошти надходять від платоспроможних банків. Перший підхід найчастіше вживаний у світі та відповідає принципам IADI, хоча другий також трапляється, зокрема в Албанії та Швейцарії. Можливою є комбінація обох: певну частину збирають заздалегідь, а іншу частину учасники системи надають у разі необхідності, як у Польщі.

Таблиця 2

Показники системи гарантування вкладів в Україні

Дата	Загальна сума вкладів фізичних осіб, млрд. грн.	Кількість вкладників, млн. осіб	Середній розмір вкладу, грн.	Охоплення кількості вкладників*	Охоплення сум вкладів		
					у гривні	у валюті	усі
січень 2014 року	403	47,4	8 486	99,4%	66%	49%	61%
січень 2015 року	382	46,5	8 213	98,7%	57%	40%	55%
січень 2016 року	362	44,7	8 104	98,8%	60%	37%	53%
жовтень 2016 року	378	41,9	9 010	98,6%	59%	40%	54%

\* Згідно з міжнародною практикою незначні залишки закладами (в Україні – на суму менше 10 грн.) не відшкодовуються, хоча формально вважаються застрахованими.

Джерело: складено за матеріалами ФГВФО [3]

Ставки страхових внесків слід диференціювати: чим більш ризикову модель має банк, тим більш високими мають бути його внески до Фонду гарантування. За ризик повинні платити ті, хто приймає його, маючи змогу належно оцінити. Такий підхід застосовують у ЄС та багатьох інших країнах. Диференційовані системи премій різні за складністю, а саме від простих (наприклад, у Сінгапурі) до складних, у яких в межах однієї категорії учасників системи гарантування вкладів різні ставки (наприклад, у США). Спільною рисою є те, що інституції з високим ризиком платять за ставками, що є у кілька разів вищими за звичайні. З розмаїття підходів до визначення ставок у диференційованих системах премій можна умовно виокремити два типових.

Перший використовує формулу із зважуванням ризику установи. Його застосовують у країнах ЄС.

Другий ґрунтується на скорингу. Його вживають у США, Канаді, Казахстані, Малайзії, Тайвані. Європейська система гарантування вкладів дає змогу уніфікувати підходи між країнами-членами ЄС, залишаючи водночас достатньо повноважень національним органам. Європейський орган з банківського нагляду (ЕВА) для розрахунку річного внеску запроваджує таку типову формулу:

$$C_i = CR \cdot ARW_i \cdot Cdi \cdot \mu$$

де  $C_i$  – річний внесок від установи  $i$ ;

$CR$  – ставка внеску (однакова для усіх установ певної країни в певному році);

$ARW_i$  – загальна вага ризику для установи  $i$ ;

$Cdi$  – депозити установи  $i$ , на які поширюється гарантія;

$\mu$  – коригуючий коефіцієнт (однаковий для всіх установ у певному році).

Одним з цікавих прикладів застосування скорингу для диференціювання ставок є система Канадської корпорації стра-

хування депозитів (див. табл. 3). Вона простіша, ніж у США, та дає можливість кожному учаснику самостійно визначати розмір премій у поточному році.

Максимальний розмір майже в 10 разів перевищує мінімальний, але більшість установ сплачує внески за низькою ставкою. Скоринговий рейтинг установи визначає низка кількісних та якісних показників (див. табл. 4). Кожний з них має свої вагу та методологію розрахунку. Якісні показники дають змогу наглядовому органу відкоригувати значення скорингу загалом.

Згідно з оцінками Світового банку частка коштів, які може отримати Фонд гарантування вкладів від реалізації активів збанкрутілих банків в Україні, є однією з найменших у світі. Вона в кілька разів менша, ніж у європейських країнах. Це спричинено низькою якістю роботи судів, правоохоронних і виконавчих органів. Для ефективного функціонування системи гарантування вкладів робота з активами збанкрутілих банків має забезпечувати левову частку ресурсів Фонду. Без реформи правоохоронної та судової систем цього неможливо досягнути.

Також потребує вдосконалення і законодавство, яке регламентує діяльність ФГВФО. Так, в Україні банківські установи як вклади, зокрема, приймають від фізичних осіб банківські метали, але ФГВФО вони не гарантуються, тому необхідно внести відповідні зміни до законодавства, адже банківські метали сьогодні є популярними інструментами інвестування серед фізичних осіб, а вклади в золоті чи срібні активно рекламуються вітчизняними банками. Іншою проблемою законодавства, що регламентує діяльність ФГВФО, є те, що ним не передбачено процедури повернення коштів, сплачених до ФГВФО банками-учасниками та тимчасовими учасниками, коли банк повністю розрахується зі своїми вкладниками й перестане виконувати операції щодо залучення депозитів

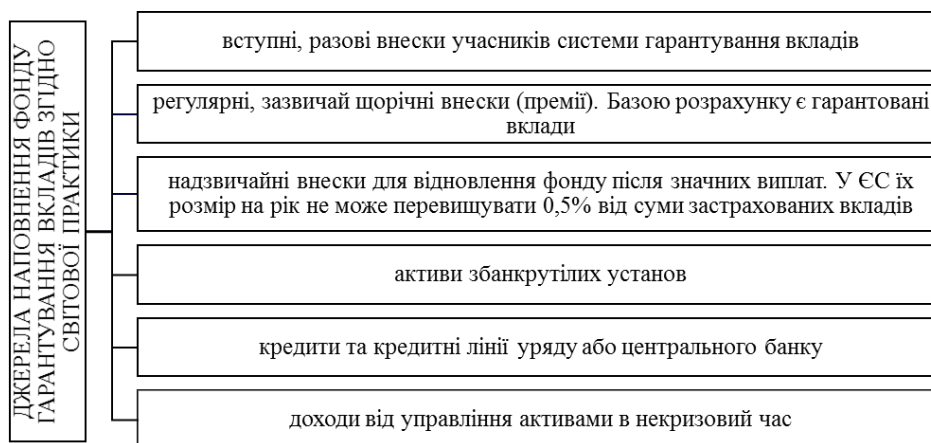


Рис. 1. Джерела наповнення Фонду гарантування вкладів згідно зі світовою практикою

Джерело: складено за матеріалами [5; 6]

Таблиця 3

Система обчислення премій за гарантування вкладів у Канаді

Скоринговий рейтинг	Категорія премій	Розподіл учасників за категоріями, 2015/2016	Ставка премій (б. п. від застрахованих депозитів)		
			2014 рік	2015 рік	2016 рік
80 і вище	1	79%	3,5	4,5	5,5
65–79	2	13%	7	9	11
50–64	3	5%	14	18	22
Нижче 50	4	3%	28	33,33	33,33

Джерело: складено за матеріалами Канадської корпорації страхування депозитів [7]

Таблиця 4

Показники скорингового рейтингу установи, Канада

Критерії чи фактори	Максимальний скоринг
Адекватність капіталу (леверидж, капітал I рівня)	20
Прибутковість активів, зважених на ризик	5
Середня скоригована волатильність чистого прибутку	5
Стрес-тестований чистий прибуток	5
Коефіцієнт ефективності	5
Чисті проблемні активи до загального капіталу	5
Середня плинна темпу зростання активів за 3 роки	5
Концентрація на нерухомості	5
Показник обтяжених активів (тільки для системно важливих банків)	5
Агрегований коефіцієнт концентрації на комерційних позиках	5
<b>Усього за кількісними критеріями</b>	<b>60</b>
Рейтинг, поставлений регулятором	35
Інша інформація	5
<b>Усього за якісними критеріями</b>	<b>40</b>

Джерело: складено за матеріалами Канадської корпорації страхування депозитів [7]

фізичних осіб. Крім того, чинним законодавством передбачено, що якщо ФГВФО буде ліквідовано, то кошти, які залишилися після ліквідації, будуть перераховані до державного бюджету. Така ситуація може привести до того, що банківські установи можуть залишитися без своїх коштів, якщо в Україні буде змінено систему гарантування вкладів фізичних осіб.

На сучасному етапі розвитку системи гарантування вкладів фізичних осіб в Україні страхування депозитів існує лише в опосередкованому виді (за допомогою мінімальних резервів).

Резервування для цілей страхування вкладів фактично є частиною коштів, які отримано банківською установою від фізичних осіб як безстрокові або термінові депозити і зарезервовано для мінімізації ризику непогашення вкладів.

У світовій практиці існує декілька підходів до організації страхування банківських вкладів [8, с. 18].

1) Функції страхування покладаються на вже наявну організацію банківського нагляду шляхом створення в ній окремого підрозділу. Головною проблемою такого підходу є складність під час відокремлення вже наявних функцій та інтересів організації від функцій з гарантування (страхування) вкладів. Проте перевагою такого способу є те, що орган, на який додатково покладаються обов'язки з гарантування (страхування) вкладів, уже має достатню кількість досвідчених і висококваліфікованих фахівців, які одразу можуть включитися в роботу.

2) Наявна організація банківського нагляду реформується в організацію страхування банківських вкладів.

3) Створюється нова організація, на яку покладаються функції страхування банківських вкладів. Такий спосіб, на нашу думку, є найбільш прийнятним, хоч і найбільш складним і затратним. Саме цим шляхом свого часу пішла Україна, створивши в 1998 році ФГВФО, що має статус юридичної особи й функціонує як державна, економічно самостійна, спеціалізо-

вана установа, що не має на меті отримання прибутку, але на яку покладено функції державного управління у сфері гарантування вкладів.

В Україні діють такі дві системи страхування вкладів фізичних осіб, як централізована й децентралізована.

1) Централізована система передбачає створення міжбанківського Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, кошти якого формуються за рахунок внесків (первісних, регулярних, спеціальних) банків, що здійснюють операції з депозитами фізичних осіб. Кошти ФГВФО можуть спрямовуватися на здійснення неризикових активних операцій (наприклад, придбання державних цінних паперів), а вкладникам усіх без винятку банківських установ – учасників ФГВФО – в разі погіршення платоспроможності банку гарантується повернення внесків у межах ліміту. При цьому, якщо страждає одна банківська установа, внески вкладників у межах ліміту можуть бути повернуті за рахунок внесків інших банківських установ, при цьому спрацьовує система солідарного страхування.

2) Децентралізована система передбачає створення страхового резерву безпосередньо в конкретній банківській установі. При цьому резервуванню підлягає певний відсоток вкладів фізичних осіб (так званий індивідуальний принцип страхування). У разі недостатності зарезервованих коштів в цій банківській установі це може призвести до проблеми компенсації вкладів фізичних осіб. З урахуванням того, що внески фізичних осіб є платним джерелом ресурсної бази банку, необхідно, з одного боку, щоб децентралізовані резерви трималися в ліквідній формі, а з іншого боку, щоб приносили визначений дохід банківській установі. Здебільшого компроміс між ліквідністю і прибутковістю знаходять у формі державних цінних паперів.

**Висновки.** Сьогодні є багато можливостей щодо страхування чи гарантування вкладів фізичних осіб. Світова фінансова криза показала, що система гарантування вкладів повинна бути динамічною, постійно вдосконалюватися і відповідати на будь-які виклики, що з'являються в сучасному економічному просторі. Очевидно, що основною метою існування системи гарантування вкладів фізичних осіб в Україні має бути не тільки й не стільки захист вкладників, скільки забезпечення економічної безпеки банківської діяльності.

Перспективними напрямками дослідження ФГВФО в системі економічної безпеки банківської діяльності є вивчення іноземного досвіду побудови систем гарантування вкладів вкладників банків та юридичних осіб; розробка диференційованих ставок регулярного збору як стимулюючої системи щодо підвищення якості управління банківськими ризиками – учасниками ФГВФО; аналіз системи захисту вкладів членів кредитних спілок; розробка механізмів й алгоритмів отримання коштів вкладником за настання неплатоспроможності банківської установи.

#### Література:

- Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bank.gov.ua>
- Офіційний сайт Міжнародної асоціації страховиків депозитів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.iadi.org/en>
- Офіційний сайт Фонду гарантування вкладів фізичних осіб України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fg.gov.ua>
- Офіційний сайт Європарламенту : Директива 2014/49/ЄС від 16 квітня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0049>

5. Бобанич А. Джерела наповнення Фонду гарантування вкладів фізичних осіб в Україні / А. Бобанич // Економічний простір. – 2013. – № 77. – С. 110–119.
6. Адамик Б. Джерела формування коштів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб та аналіз їх використання / Б. Адамик, А. Скірка // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Т. 1. – № 3. – С. 5–20.
7. Офіційний сайт Канадської корпорації страхування депозитів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cdic.ca/en/Pages/default.aspx>
8. Guidance for Developing Effective Deposit Insurance Systems // Prepared by the Financial Stability Forum. – 2001. – September. – 60 p.

Тищенко В.В. Система гарантування вкладов фізических лиц как фактор экономической безопасности банковской деятельности в Украине

**Аннотация.** В статье определены подходы к формированию эффективной системы страхования и гарантирования вкладов физических лиц в Украине. Исследовано влияние Фонда гарантирования вкладов физических лиц на экономическую безопасность банковской деятельности в Украине. Рассмотрена национальная система страхования банковских вкладов в условиях

евроинтеграции. Проанализированы особенности, проблемы и перспективы развития Фонда гарантирования вкладов физических лиц в Украине.

**Ключевые слова:** вклад, Фонд гарантирования вкладов физических лиц, страхование, экономическая безопасность, банковское учреждение, скоринг.

Tyshchenko V.V. The system of guaranteeing deposits of individuals as a factor of economic security of banking activity in Ukraine

**Summary.** The article outlines approaches to the formation of an effective system of insurance and guaranteeing the deposits of individuals in Ukraine. The influence of the Deposit Guarantee Fund on the economic security of banking activities in Ukraine is studied. The national system of insurance of bank deposits in the conditions of European integration is considered. The peculiarities, problems, and perspectives of the development of the Deposit Guarantee Fund in Ukraine are analysed.

**Keywords:** deposit, Deposit Guarantee Fund, insurance, economic security, banking institution, scoring.